

ŠVENTASIS JERONIMAS ŽVELGIA Į KAUKOLĘ

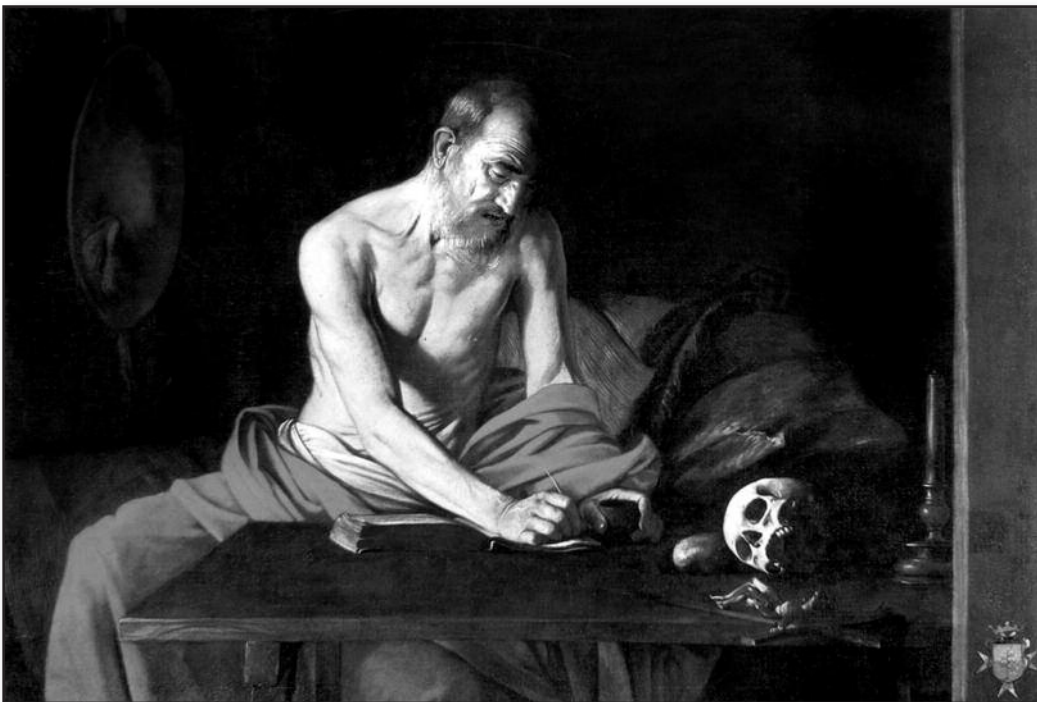
Caravaggio paveiksle Maltoje, šv. Jono bazilikoje, šventasis Jeronimas rašo, žvelgdamas žemyn į mažytį popieriaus lapelį. O gal – į kaukolę, gulincią šalia, ant stalo. Kaip į laikinumo simbolį, nušviestą laiko nebijančios šviesos. Bet galbūt jis nė nemato tos kaukolės, laikino buvimo žemėje liudytojos. Galbūt, nugramzdintas to ypatingo reiškinio, kurį vadiname žodžiu, kalba, verbalizacija, jis liudija grumtynes su laiku, pilnu mirusių kalbų ir žodžių.

Šventasis Jeronimas – vertėjų globėjas. O kiekvienais metais, rugsėjo 30-ąją, minima šv. Jeronimo diena. Jos metu įteikiama šv. Jeronimo premija vertėjams už meniškumą ir išliekamąją vertę turinčius vertimus: už užsienio literatūros vertimus į lietuvių kalbą (ją šiemet gavo Lionginas Pažūsis) ir už lietuvių literatūros vertimus į užsienio kalbą (ją šiemet apdovanota Elizabeth Novickas už Ričardo Gavelio romano „Vilniaus pokeris“ vertimą). O spalio 1 – 2 dienomis Birštone vyko lietuvių literatūros vertėjų seminaras, kurio metu lietuvių literatūros vertėjai iš Lietuvos, Rusijos, Ukrainos, Ispanijos, Italijos, Olandijos, Čekijos, Kroatijos, Lenkijos, JAV pasidalino savo patirtimi, bendravo su kitų meno sričių atstovais – rašytojais ir režisieriais, išklaušė pranešimus, kurių temų spektras aprėpė ir naujausias lietuvių literatūros tendencijas, ir šiuolaikinę knygos sklaidą. Seminaro metu buvo pristatyta ir lietuvių moterų šiuolaikinės prozos antologija anglų kalba „No men, no cry“ (International Cultural Programme Centre, 2011).

Seminaro metu kalbėta apie tarsi ir naują, taigi lyg ir „ant bangos“ esantį reiškinį – emigrantų literatūrą, ypač pabrėžiant moterų emigrančių kūrybos specifiką. Tačiau ar tai tikrai naujas reiškinys lietuvių literatūroje, ar jis nėra kiek dirbtinokai suformuotas, forsuoatas, ir vėlgi mums, lietuviams, atrodantis svarbesnis ir reikšmingesnis, negu yra iš tikrųjų?.. Kas gi iš tiesų yra toji emigranto būseną, kaip ją įvardyti – ar tai atskiros individo egzilis, ar viso pasaulio globalėjimas, maišymasis, kultūrų sinkretizacija, o gal – asimiliacija?.. Ir kaip šiuo atveju žvelgti į kalbą, į knygą, į lietuvių literatūrą – kaip šio proceso valdomą ar jam besipriešinantį reiškinį?.. Šiame „Kultūros“ numeryje rasite idomų L. Rugienienės pokalbį su filosofu R. Ozolu; užsimindamas apie geriausią lietuvišką metų knygą, į populiarią emigranto būseną jis žvelgia kiek kitaip – tegu tai ir „literatūrinė“ būseną, nepriklausanti socialinėms, ekonominėms ar politinėms realijoms, o tik fiksuojanti „Europos saulėlydį“ (nors tą jau padarė O. Špengleris XIX a.) ar, pasak P. Visvydo, teieškanti kultūrinio ar žmogiško ryšio.

Kita vertus, emigruoti iš šalies nereiškia emigruoti iš kalbos, nereiškia jos palikti, iš jos išeiti, ją užmiršti: grįžtančios į Lietuvą emigrantų (emigrančių) knygos tai tik patvirtina. Paliudydamos ne tiek prievartinį ir skausmingą, istorinių kataklizmų suformuotą pokario intelektualų egzilį, kiek naujų temų, raiškos formų atsiradimą, eksperimento galimybę, asmeninės drąsos pademonstravimą, kitokios, agresyvesnės egzaltacijos prasiveržimą. Ir skirti šie emigrantų kūriniai ne pasauliui – jie skirti būtent lietuvių skaitytojui, jo tradiciniam, konservatyvokam, dažnai vaizduotės stokojančiam skoniui. Nes ar dažnas emigranto kūrinys būtų idomus užsienio skaitytojui? Jei taip, tai kuo?.. Šiuo atveju kur kas idomesni ir netikėtesni atrodo besą Lietuvoje gyvenančių autorių kūriniai, ir nebūtinai naujaisi, o tie, kurie yra galbūt primiršti, neatrasti, neįvertinti.

Todėl ir šventasis Jeronimas, parimęs šalia kaukolės, žvelgia ne į ją, o į tas gelmes, kuriose kaip mėnulio opalas nakties draperijose slypi stebuklinga dvasia, sugėbanti kalbėti, tarti dieviškus garsus, panašius į vėjo arfos stygų skambėjimą, mėlyną mėnesienos lašėjimą, mingančios ugnies minkštą traškesį ir vos girdimą aksominį pelenų sluoksniavimąsi – nuo vėstančio iki šilto, nuo ugnies iki nakties vėjo... Tose gelse nė vienas iš mūsų neturime nei Tėvynės, nei papročių, nei kultūros – tik kalbą, kuri yra mūsų siela.

M. Caravaggio. „Šv. Jeronimas“

Rūke nugrimzdusius laiptus regėsi,
Virš jų – senų vardų spiečius,
Ir pasitraukęs į dangaus pavėsį
Žinai: šaltinis niekad neišdžius.
Vėl prisiminsi veidą: jis švytėjo
Tarytum šventas pro medžius
Pilkam patamsy šiaurės vėjo.
Žinai: šaltinis niekad neišdžius.
Ir plokštumoj erdvės, kuri nei luotas
Į krantą sminga, kai nuščius
Gamta, auksiniais karčiais vainikuota,
Žinai: šaltinis niekad neišdžius.
Širdis – pelenis vabalas – užmigo,
Sparnais palietus vystančius kviečius,
Ir atminty sapnuojančio gvazdiko
Žinai: šaltinis niekad neišdžius.

Renata Šerelytė

Leonardas Gutauskas

Kitame numeryje:

- K. A. Trimakui – Lietuvių rašytojų draugijos premija
- Paroda „Lietuvai – su meile“ Marijampolėje
- G. Mikelaitis. Knyga apie Mariją Remienę

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. R. Šerelytė. Šventasis Jeronimas žvelgia į kaukolę
- 2-as psl. L. Rugienienė. Pokalbis su filosofu R. Ozolu
- 3-as psl. Vidas Marcinkevičius. Eilėraščiai
- 4-as psl. A. Girdzijauskaitė. Dailininko V. Mazūro „aukso amžius“
- 6-as psl. G. Mareckaitė. „Išmėginimai padarė mane stiprią“
- 7-as psl. Prisiminimai apie J. Jaks-Tyrį ir A. Škėmą

Žmogaus ryšys su konkrečia žemės vieta – kultūros kūrybiškumo ir gyvybiškumo laidas

Pokalbis su filosofu Romualdu Ozolu

LIŪDA RUGIENIENĖ

– Daugelį kartų esame diskutavę Lietuvos valstybinių reikalų temomis, tačiau šiandien norėčiau išgirsti Jūsų nuomonę apie mūsų tautos likimą, ypač vykstant globalizacijai.

– Jei globalizacija neišvengiama, tai globalizmas išvengiamas kaip ideologija, kurią aš laikau šiuolaikine komunizmo atmaina. Globalizmas numato ir legalizuoja visų ypatingumų išnaikinimą ir visų suvienodinimą – rasių, tautų, kultūrų ir galų gale civilizacijos ypatumų, numato vieną viešąją normą, kurią galėtų sukonstruoti laisvai funkcionuojantis kapitalas. Ten ne žmogus, o kapitalas yra vyriausias tvarkos darytojas. Šitokioje perspektyvoje atrodo, kad iš tiesų yra neišvengiamas tų globalinių bėdų ir grėsmių stiprėjimas. Jeigu mes norime bent kiek apie demokratijas pokalbėti ne tikrai atskirose tautose, kas dabar yra priimta, kad tauta atsako už savo demokratijos lygmenį ir režimą, bet ir viso pasaulio mastu, tai turime pripažinti, kad veikiantieji subjektai turi atsirasti visiškai nauji. Ne kapitalas, kaip viską permalantis, bet žmogus, kaip viską suprantantis ir pripažįstantis, kad ne tikrai permalimas, bet ir ne kintamų dalykų išlaikymas per amžius ir per žemynus gali dar šiek tiek stabilizuoti visą tą velniavą, kuri dabar ant mūsų griūva globalinių grėsmių pavidalu, bet ir iš vidaus, žmonėms prarandant savo dvasios, savo moralės gyventi norą. Ką dabar ir Popiežius pastoviai pabrėžia. Šiuo požiūriu jis man labai patinka. Man labai patiko ir kardinalas Juozas Bačkis, pirmą kartą Seime per Nepriklausomybės minėjimą pasakęs, kad protas turi būti nuolatos prižiūrimas ir apvalomas nuo visokio brudo ir kad laisvės siautėjimas nėra proto ugdymo būdas. Mano mąstymas yra toks – jei mes sugebėsime įveikti globalizmo, neokomunizmo atkrytį ir atkurti tautos, kaip veikiančiojo subjekto, autoritetą ir jos konkrečiasias galias, tai mes turime galimybių išlikti. Vilties yra, bet jos labai nedaug. Kol kas visa pasaulio plėtra veikia prieš viltį ir sėja neviltį. Žmogaus, deja, šitame pasaulio veikime liko nedaug, liko tik žodžiai apie žmogų, bet ne pats žmogus.

– Plėtojant šią mintį toliau, galime teigti, kad šiuolaikiniam mūsų gyvenime tautų kultūra yra itin svarbi. Savo tautoje žmogus išmoksta, kaip susitvarkyti nelaimių, ligų, mirties ir džiaugsmo atvejais, tautos turi savo papročius ir žino, kaip tokiais momentais reikia elgtis. Ar ne tiesa?

– Be jokios abejonės. Nėra jokio kito būdo tvarkytis žmogui, nes kultūra ir yra tvarka, žmogaus sukurta, o ne kokių nors iš žmogaus iškylančių liekaninių reiškinių. Pelnas yra liekaninis reiškinys, galime jo turėti ir galime neturėti. Dabar pelną padarėme svarbiausiu veikiančiuoju subjektu pasaulyje. Tai beprotybių beprotybė, kokią tik begalime įsivaizduoti. Komunizmas irgi buvo beprotybė, bandant suniveliuoti visus jėga. Dabar naujoji beprotybė bando suniveliuoti per žmogaus silpnybes, jį pajungdama savineigai, o kultūra yra savikūra, tai yra visiškai kitas procesas. Kultūra numato vieną esminį reiškinį, kuris skiriasi nuo globalizmo ideologijos ir praktikos. Kultūra numato, kad žmogus turi tobulėti. Jis kiekvieną dieną turi įveikinti savo menkybę, savo ydas, bėdas. Žmogus negali neklysti. Jo pagrindinis siekis yra įveikti savo klaidas. Šitokiu būdu kaupiasi patirtis, kaupiasi papročiai ir kaupiasi supratimas apie savo gyvenimo patį tinkamiausią variantą, kaupiasi išmanymas, kokias klaidas padarėme ir kokių reikia nepadaryti. Tautų kultūra yra vienintelis būdas išsigelbėti ir išgelbėti pasaulį. Tikrai per tautų demokratinį bendravimą, net ir mažiausiai tautai būnant lygiateisei pasaulyje, galima užtikrinti pasaulio demokratiją. Globalizmas yra autokratija, totalitarizmas, baisesnis už komunizmą.

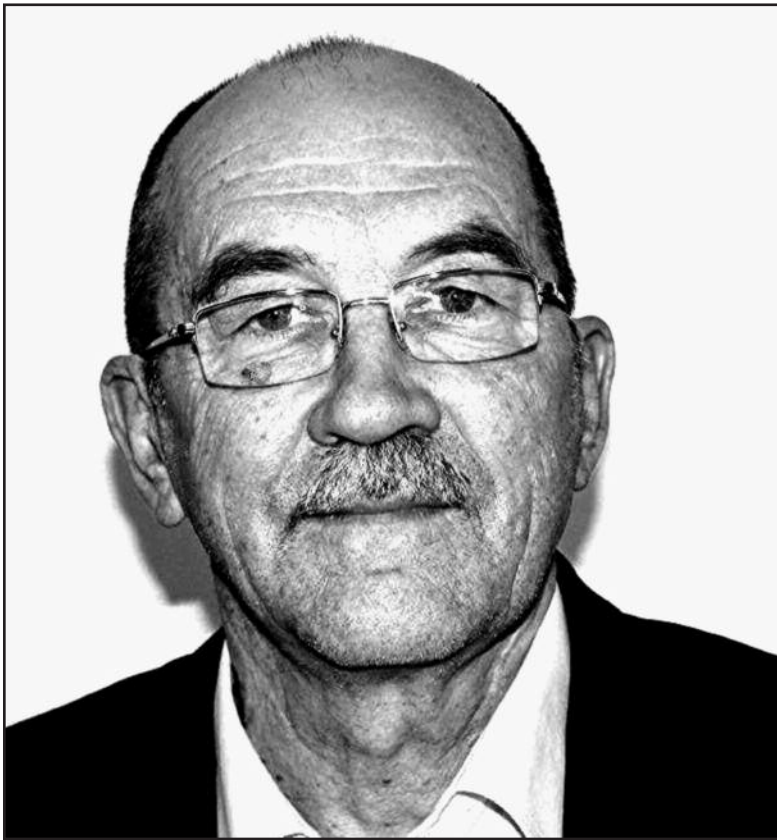
– Jei mąstome apie taikesnį pasaulį, kokį norėtume palikti ateinančioms kartoms, tai turbūt reikia įsivaizduoti, kad pasaulis turėtų būti toks, kuriame tautos viena su

kita gražiai sugyvena?

– Be jokios abejonės. Tautos privalo šitaip daryti nuolatinėje paieškoje, kaip sugyventi vienai su kita, turi būti nuolatinis dialogas ir susitarimas, ne prievarta, kaip kad didesnė galėtų primesti mažesnei arba mažesnei šokti į akis su savo pretenzijomis. Pavyzdžiui, Kosovo atveju visi turi pripažinti, kokia čia didelė problema. Pasirodo, čia jokios problemos, išskyrus vieną, kad žmogaus organais prekiausieji norėjo turėti savo valdomą teritoriją. (Kosovo ministras pirmininkas Hašim Tači, per karą buvęs sukilėlių vadas, kaltinamas prisidėjęs prie nelegalios prekybos žmonių organais – L. R.). Europa pripažino, kad Kosovas reikalingas nepriklausomybės. Demokratija primesta, o tuo tarpu demokratija yra nuolatinio dialogo metu gautas susitarimas ir nuolatinis susitarimo kontroliavimas ir vienos, ir kitos pusės geravališkomis ir geranoriškomis pajėgomis. Čia galėtume prisiminti lenkus ir lietuvius – nuolatinę įtampą. Nuolatinė vienos ir kitos pusės savikontrolė galėtų duoti visų problemų sprendimą, tačiau dabar pagal šią globalinį modelį, kuriuo kuriama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisei tobulai Lietuvos atžvilgiu atstovauja Lenkija, primetinėdama visokius namų darbus, kalbėdama visokias nebūtas nesąmones apie tai, kad mes skriaudžiame lenkus, čia gyvenančius. Tuo tarpu kaip vienintelė Europoje vieta yra Lietuva, kur tautinė bendruomenė turi išsilavinimą savo gimtąja kalba, pradedant nuo vaikų darželio iki aukštojo mokslo (Balstogės universiteto filiale Vilniuje mokoma lenkų kalba – L. R.). Europos Sąjungoje tai pateikinėjama kaip tautinės bendruomenės skriaudimas. Banditizmas gali būti įteisintas pačiomis netikėčiausiomis formomis.

– Norisi Jūsų paklausti, ką galvojate apie Lietuvos jaunimą? Ar yra ugdoma atsakomybė už savo kraštą, už tautą, už žmones ir aplinką, kurioje gyvenama? Mokyklos daro žalą, jei jos ugdo pasaulio klajūną, kuris daro, ką nori, ir niekam nėra atsakingas, išskyrus sau pačiam.

– Kai mes pradėjome atkurtos valstybės mokyklos reformą su šviesios atminties Meile Lukšiene 1988–1989 metais, projektuodami tautinės mokyklos modelį Lietuvoje, buvome įsitikinę, kad išauginsime jauną žmogų patriotą, kuriam bus šventa Lietuvos žemė ir visas pasaulis bus veikimo erdvė Lietuvos naudai. Išėjo visiškai kas kita. Vos tik tai buvo atkurta Lietuvos nepriklausomybė, tuoj pirmais metais dingo labai nežymiai iš įstatymų atskiri žodžiai, kurie postuluoja tautiškumą, atsirado bendražmogiškumas. Bendražmogiškumas buvo ir komunistinės mokyklos pats pagrindas. Iš to bendražmogiškumo išėjo internacionalizmas, o iš internacionalizmo – komunizmas. Šiuo metu iš to bendražmogiškumo ir žmogaus teisių jaunas žmogus išvirsta į kosmopolitą, kurio pagrindinis bruožas ir pagrindinė savybė yra egoizmas ir kruvina kova už savo fizinės galios gausinimą. Čia negalioja niekas – nei moralė, nei fizinės ribos, imtinai iki nužudymo, mokyklose – pasityčiojimas vieniems iš kitų, nevilties atmosfera geriant, rūkant, vartojant narkotikus. Masiškai egzistuoja kosmopolito ir egoisto ugdymo sistema, kurią palaiko Švietimo ir mokslo ministerija, sukūrusi pataisymus švietimo įstatyme ir ypatingai aukštojo mokslo įstatyme, kuris pardavė jaunąją kartą užsienio bankams kaip skolininkus. Bet kas yra baisiausia, kad augančiosios kartos rengiamos tam, kad jos neturėtų savyje orios savo žemės gyventojo jausenos. Šita jausena imama suvokti intuityviai ir kai kurie jauni žmonės jau randa būdų, kaip apsaugoti save, neapsaugant jų mokymo sistemos. Nežinau, kiek tokių žmonių liks per šią mėsmaalę perėjusių, bet tie, kurie pereis, jie bus labai stiprūs. Ne jau-

Romualdas Ozolas

Algio Rugieniaus nuotr.

noji karta išspręs Lietuvos problemą, bet Lietuva, sugyvenusi naują savo mentalitetą, išspręs savąsias problemas, tai yra atsikračiusi servilizmo, atsikračiusi vilties, kad kas nors kitas gali jai padėti, kad galima viską išspręsti tik ilgu, sunkiu, atkakliu, kuriamuoju darbu, atsikračiusi tinginystės ir šykštumo, viso to lengvo pelno ideologijų. Darbo džiaugsmo, darbo atpildo jausmas gyvas tuose vaikeliuose ir jaunuoliuose, tai gražu pažiūrėti, bet bėda yra ta, kad paskui jie yra žudomi. Kiek atsilaikys tokie, aš nežinau, bet jeigu ir milijonas liks žmonių Lietuvoje, mes vis tiek ją pakelsim. Čia bus galinga nacija.

– Gąsdina dar ir tai, kad ir kitos tautos persiima globalizmo ideologija, išgyvena tautiečių atsakomybės už savo tėvų kraštą stoką. Būna atvejų, kaip kad Japonijoje po žemės drebėjimo, atvyksta įvairios šalys padėti, tačiau iškilusią problemą galiausiai turi išspręsti pati tauta, niekas kitas to juk nepadarys?

– Japonai patys tvarkysis savo reikalus. Jie atgims dar galingesni, nei buvo iki šiol, jei ten ir būtų daugiau žemės drebėjimų. Man atrodo, kad kiekviena nacija – didelė ar maža – turi turėti didelę idėją savo galių išskleidimo. Kiekvienam žmogui tai irgi galioja. Tas, kuris pasakė sau, „Man gana, būsiu traktoristu“, bet traktorių vadelėt irgi reikia išmanyti, o tas kuris pasakė „Aš būsiu prezidentu“, kitaip gyvens. Aš nenoriu pasakyti, kad mes turime būti Vilniaus dešimtuko lyderiai arba „naujosios didžiosios kunigaikštystės“ kūrėjai, tačiau mes turime gyventi tvarkingai ir galingai savo žemėje, kuri gali duoti viską. O ką mes galime sukurti? Dar mes nežinome, ką mes galime sukurti. Atraskime savo šaknis, kurios dabar ryškėja vis gilesnės. Vien tik šitas ieškojimas gali duoti visiškai netikėtų aspiracijų. Mes privalome galvoti apie galingą idėją, kas ją atras – tam šlovė. Kol kas turime tik didelius žaidėjus dėl valdžios.

– O kaip su kultūrininkais?

– Galbūt atsirastų kultūrininkų, bet skaitau naują romaną, apdovanotą kaip geriausia metų knyga. Skaitau ir galvoju, tai yra idealus lietuvių europiečio tipo piešinys. Esmė jo tokia, išsakytą vieno arabų kilmės filosofo, samprotavusio apie tai, koks turi būti idealus europietis. Idealus europietis yra tas, kuris, nesvarbu, kokios jis tautos Europoje, jaustųsi kaip migrantas. Tai reiškia, jaustųsi, kad neturi žemės. Šitas romanas piešia tokių idealų migrantą: jam visur gerai, jis myli Lietuvą ir į Lietuvą jis pareitų keliais tada, kada Lietuvoje būtų kaip Paryžiuje. Turime prieš akis to, kas yra Europos idealas, bet kas yra Lietuvos idea-

Nukelta į 8 psl.

VIDAS MARCINKEVIČIUS EILĖRAŠČIAI

Tai eilėraščiai iš pirmosios – ir paskutinės – Vido Marcinkevičiaus knygos „Žalumos kodas“ (Vilnius, „Vaga“, 1979). Tiek tesuspėjo parengti – mirė jaunas, tesulaukęs trisdešimt trejų metų. Todėl, pasak literatūros kritiko V. Sventicko, užuot kalbėję apie Vido Marcinkevičiaus poeziją kaip kūrybinio kelio pradžią, turime tai suvokti kaip visumą. Pasak kritiko, V. Marcinkevičius ėjo vyresniųjų – A. Maldonio, J. Strielkūno, A. Bernoto – santūroko lyrizmo taku, nieieškojo naujų temų, bet turėjo pakankamai savitumo, kad eilėraščiuose suskambėtų labai ryškus meilės žemei balsas, juose būtų kontempliuojama, prisimenama, apmąstoma, įdėmiai įsižiūrima į praeinančią dieną. Tylus ir santūrus poeto žodis bus nesvetimas ir šių dienų skaitytojui.

* * *

Saulėleidžio platumos dulsvos.
Vėsia stebuklinga šviesa
išmarginti sodai. Šlamėjimai duslūs
aukštai šakose.

Ir vakaro sutemos skuba
lyg paukščiai ant žemės sutūpt.
Ir vėjy šešėliai nutįsta ir supas
su medžiais kartu.

Diena pasimiršta, nugrimzta
plazdėt neramiai smilkiniuos,
O šiltas ir virpantis grumstas
lyg paukštis – delnuos.

Arimų marguojančios dėmės
ir žemės dvelkimas kvapus,
kai vagą pataiso varnėnas
dulkėtu snapu...

MEDŽIAI PRIE TVENKINIO

Šlama žuvys
senam tvenkiny.
Vėjo įsiūbuoti
vaikystės medžiai.
Tuos medžius mylėjau –
su pavėsiu,
su paukščiais rasotais
ant šakų.

Medžius nukirto,
išsislapstė šešėliai.
Suka ir suka ratus
paukščiai,
lizdų neradę.

Nejaugi žemėj
aš vienas nepamiršau
medžių tvenkinio krante,
priprast negaliu,
kad šešėlių neliko
ant kranto
ir ant žuvų vandenį?

Ir mane pamiršit visi –
mano šešėlį ir veidą.
Kol gyvas esu,
nors mano skausmo
žodžiais nenukirskit,
nugenėkit žvilgsniais,
skausmas ir jumyse
kartojasi ir kartosis.

SUGRĮŽIMAI

Šakų šešėliai daužos viens į kitą,
Bejėgiai medžiai ūkanos rate.
Šviesi banga ligi krantų užpildo, –
Alsuoju sugrįžimo minute.

Keliai vis nuramins. Laukais nusiūgsta
Vakario vėjo siautulys sūrus.
Tu visada pabudink meilę, rūstį.
Aš laukiamas ir neklusnus sūnus.

Suskambo patiklus gimtinės molis
Raštuotais puodais ant tvoros aukštos.
Krintu į drėgną žaliavilnę žolę,
Rasa lyg šiltas prakaitas kaktos.

Arimų vagos eina – lėtos mintys,
Ėriukai šešiamečių akimis.
Visi keliai – tai rankos apkabinti
Gimtinės žemę ir gajas versmes.

Gimtine, tu gelsvais javais, beržynais,
Tyla ir mano mintimis tapai.
Ligi mirties paliko odoj žymę
Tavoji žemė, žmonės ir darbai...

* * *

Ateina tokios naktys, žvaigždės akina
lyg nuostabumas pirmo sniego.
Ir mintyse – išskridę paukščiai lekia,
į vasaros nakties ramybę stebuklingą sėda.

Per tas naktis iškrinta sniegas keistas,
bet nesulaukia ryto,
sapne plasnos kažkam jo vaizdas,
anksti pakilę kiemsargiai jį trypia.

Tos naktys rudenio, sustingę, skaidrios,
ateina, skambančios tyla, žvaigždynais,
ir baltos liūtys sklaidos,
bejėgę žemę mina mina.

BESPARNĖ ŽEMĖ

Tu peršviesta visa ligi gelmės,
juodoji žeme, vandeniui dosniu,
už tylų šviesų dangų baltesniu...

Užkeiktus nuodėmės vaisius
ir pelenus mūs poelgių kasdienių
renki ir saugai.
Kas laimės visur –
ar prietema,
ar žiburys giesmės,
ar žaluma nešios molinę dėmę?

O mes paniekinam tave besparnę,
nežemiški, pakilūs. Kas
besuvaldys, jei perveria rankas
padangę spinduliais, jei sielos darną

lengvai suardo skersvėjis bevardis –
aklų troškimų ir gajų vilčių,
po pavėsingų išminties medžių
šešėlis linksmas šoks ir sverdės...

Ant lauko aitrai dega bulvienojai,
arimų properšose jau šalna.
O žemės grumstas ištiestas delne,
šaknelių pilnas – gyslų mėlynųjų, –
balandis, atkeliavęs su žinia, –
arti krantai, nauji ir rūstūs, Nojau...

BOKŠTAI LIETUJ

Ant grindinio šalto tamsių akmenų,
kur žingsniai virš lapų duslėja,
klane guli bokštai, ir juos aš minu
lyg drėgną arimą prieš sėją.

Pro nuotaiką, gestą staiga prasišvies
akimirkos, skaudžios ir geros.
Kaip lietų blaivinantį kantriai nešies
mintis, kurios liko patvarios.

Galybė akmens ir trapumas lietaus.
Tyliam spinduly, kuris braido
gatve, aš dangun akimis įkritau –
lyg balsas į gelmę be aido.

Kaip žodį iškirsti iš bokštų klane,
akių giluma nuvalyti?
Pavargusiai saulei išduodat mane,
kai liaujasi debesys lyti.

Tamsiais akmenim nušlamėjo lietus,
grąžinęs kažką ar atėmęs.
O bokštai, vėl randantys savo vietas,
lyg debesio paliktos dėmės.

* * *

Vanduo, atvėstantis vėlai,
nykus, nesavas.
Tik akys atsilieps mielai
lyg šaltos salos.

Gal nepašauks jos niekados,
daugiau neskaudins,
ir gąsdins svetimuos veiduos
grimasos kaukės?

Geriau prakeik mane, išduok,
kol priešai delsia,
tik neatvėski kaip vanduo,
teisybės balse.

Teisybės balse, įsakmus
ir tvirtas žvilgsni,
žinąs, kas neramina mus,
palaimink mirksnį

su vejamaus aukštų bangų
krantais bejėgiais,
su einančiais kažkur dangaus
miglotais bėgiais. –

Tik laiko griežtas bildesys,
bangų plakimas
ir nemadingas ilgesys
aitrus kaip riksmas.

DAILININKAS VITALIJUS MAZŪRAS IR JO „AUKSO AMŽIUS“

AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ

Jau daugiau nei keturios dešimtys metų Vitalijus Mazūras dirba Lietuvos teatrui. Jo kūrybinių interesų ratas nuo pat jaunystės buvo platus ir šakotas, todėl nežinia kaip apibrėžti jo profesiją – scenografas jis, lėlininkas, skulptorius ar režisierius. Jo spektakliai skatino gilintis ir jaudintis, žavėtis ir klausti. Įdomu suvokti tokio įnoringo talento prigimtį ir tuos prieštaravimus, kurie kartais kankino teatrą ir patį menininką. Per kelias dešimtis metų įvairiuose Lietuvos teatruose ir televizijoje Mazūro nuderbtą begalės darbų: maždaug pusšimtis spektaklių „Lėlėje“, apie keturias dešimtis Kauno lėlių teatre, vienuolika – Lietuvos valstybiniame Jaunimo (lėlių spektakliai), po kelis kituose dramos ir muzikiniuose Lietuvos teatruose ir, berods, penki užsienio scenose – Jugoslavijoje, Rusijoje, Danijoje, Latvijoje ir kt. Tarp tų spektaklių koks dešimt – šedevrai, dažniausiai lėlių teatre, kai Mazūras būdavo lėlių ir scenovaizdžio autorius, ir režisierius – tikrasis spektaklio gyvybės įkvėpėjas ir kūrėjas.

Vitalijus Mazūras – neabejotinai stambiausia po Stasio Ušinsko figūra mūsų laikų Lietuvos lėlių teatre. Pasukęs nauja vaga nuo buitisko, gyvenimą ir žmonių teatrą imituojančio, link sąlygiško teatro, jis sugrąžina lėlių teatrui „lėliškumą“, išryškina būdingiausius lėlių teatro bruožus. Svajoja apie teatrą, kuriame talentingas aktorius veiktų kaip universalas. Kitaip tariant, svajojo apie universalų teatrą.

Dailės instituto absolventas su scenografo specialybe, Mazūras atėjo į lėlių teatrą septintojo dešimtmečio viduryje, kai dirva naujovėms buvo jau pribrendusi. Tačiau lėlių teatras buvo labai atsil-

M. Martinaičio „Avinėlio teismas“ (antrasis pastatymas).

Mazūras, pradėjęs dirbti dailininku kitų režisierių spektakliuose, ilgainiui pats imasi režisuoti spektaklį, kurti visumą. Jo teatras vis labiau ima darytis autorinis, „mazūriškas“ – tai matyti ir jo santykiuose su autoriaus tekstu ir su lėle, kurią pats daro, niekam nepatikėdamas eskizo, arba – akylai seka meistrą, tolydžio jį koreguodamas, ir, aišku, – požiūryje į aktorį, kuris turi tiksliai vykdyti dailininko-režisieriaus sumanytą plastinį vaizdą. Turėdamas auksines rankas, Mazūras pats gali viską. Maskvietė menotyrininkė Irina Uvarova – folkloristė, liaudies ir lėlių teatro žinovė, ilgus metus stebėjusi ir įdėmiai vertinusi Mazūro kūrybą, pastebi, kad dailininkas siekia gilesnį sluoksnį nei tiesiog „liaudiškumas“; jis nežada imituoti liaudies meno pavyzdžių, – jis juos, iš vaikystės pažįstamus, imasi interpretuoti.

...Vežimas su pora įkinkytų jaučių, visa stebinti pakelių saulė, maži balti piemenėliai – drožti iš medžio, lyg vaikų žaislai. Amžiams susikibusi medinių jaunavedžių pora, kilimėlyje siuvinėti balti gandrai ir riestaragiai avinėliai, išdrožtas senas smuikininkas, suaugęs su savo smuiku, ir pabiręs žasiukų pulkelis... Medžiagos ir spalvos, iš kurių atkuriamas poetiškas vaikystės pasaulis, bus iš ten: karklo vytelės, šiaudai ir medis, šiurkšti drobė, virvės... O žmogus – didelis ir mažas – visuomet liks gyventi toje įrėmintoje erdvėje lyg paveiksle – tarp dangaus ir žemės, po saule, po mėnuliu, tarsi visagalės stichijos valdomas. Tokį poetišką pasaulį randame ne visuose Mazūro spektakliuose, o tik tuose, kurie artimiausi jo jaunystės pasaulėjautai. Tai Salomėjos Nėries „Eglė žalčių karalienė“, Marcelijaus Martinaičio „Pelenų antelė“, „Avinėlio teismas“ ir „Žemės dukra“, Sigito Gedos „Pasaka apie stebuklingą berniuką“ („Baltas Niekas“), „Šokantis ir dainuojantis mergaitės vieversėlis“, „Ak, vija pinavija“, „Raudonligė“ ir iš dalies Antano Gudelio „Kur iškeliavo milžinai“. Iš pradžių sunkiau pasiduodavo tradicinės pjesės (tarp jų – nūdienės lietuvių, rusų bei vakariečių autorių, kaip antai, Violetos Palčinskaitės „Reportažas iš karuselės“, Samuilo Maršako „Katės namai“, Ser-

gejaus Michalkovo „Trys paršiukai“, A. Gudelio „Gavrošas“ Victorio Hugo motyvais ir kt.), reikalavusios nuoseklaus, logiško sceninio veiksmo bei personažų charakterio raidos. Ir ne tik todėl, kad šios pjesės buvo tolimesnės Mazūro meninei prigimčiai, jo kuriamam *dailininko teatrui*, o ir todėl, kad stigo režisūrinių įgūdžių. Bet ne šventieji puodus lipdo. Vėliau atsirado glaudesnis ryšys su aktoriais, kurie perprato Mazūro siekius ir drauge kūrė puikius spektaklius pasaulinės klasikos motyvais.

Paaikšėjo, kad norint atnaujinti teatrą, nepakanka pakeisti vien jo formą, apvilkti jį nauju drabužiu. Nauja lėlė reikalavo naujo mąstymo iš režisieriaus ir aktorių. Imitacinę lėlę pakeitė sąlygiška, o ši visuomet skatina aktorių improvizuoti. Ilgainiui pasikeitė ir požiūris į lėlių spektaklio muziką. Kompozitoriai ėmė kurti sudėtingesnę muzikinę audinį, suteikiantį spektakliui tam tikrą atmosferą, išryškinantį temas ir idėjinius kūrinio akcentus. Gyvą aktoriaus balsą pakeičia visagalis garso įrašas...

Pirmasis pastatymas Lietuvoje, nužymėjęs tamskyrą tarp senojo ir naujojo lėlių teatro, buvo „Eglė žalčių karalienė“ Kauno lėlių teatro scenoje (1968, režisierius – Stasys Ratkevičius). Spektakliui buvo panaudoti Eduardo Balsio to paties pavadinimo baleto fragmentai. Muzika apibendrino ir išreiškė S. Nėries poemos dramatinę nuotaiką. Mazūro lėlės – didelės, gana statiškos, didingos, pareikalavusios santūrios vaidybos, griežtos plastikos, specialaus apšvietimo. Jų struktūra priminė drožtą gonkelių stulpą, jų galvos išdidžiai įstatytos, o pailgi veidai priminė valtys pirmagalį. Ekspresyvių judesių atliko visa lėlės figūra arba ištisa lėlių grupė, paklūstanti muzikos ritmui. Jos judėjo erdvėje tarsi buriniai laivai mariose, artėdamos viena prie kitos aštriabriauniais korpusais ir išsiskirdamos, lyg nusliuogdamos nuo bangos... Judesys lėlių teatre visuomet gali pasakyti daugiau negu žodis.

„Eglėje...“ pačios medžiagos, iš kurių buvo sukurtos lėlės – medis, drobė, plaušai ir kita – semantiškai buvo artimos žvejų kaimo aplinkai. Geriausias pavyzdys – lakoniška brolių keršto scena. Žiūrovai apmirė, pamatę tamsiame fone, ties horizontu ritmiškai praeinančias tris dalgius, kurie grėsmingai sužvilgo tamsoje lyg jauno mėnulio pjautuvus. Nebereikėjo rodyti nei vaikų kankinimo scenos, nei Žilvino nužudymo. Viskas buvo aišku net nepratusiam sąlygiško teatro žiūrovui. O vestuvėms pavaizduoti pa-

Nukelta į 5 psl.

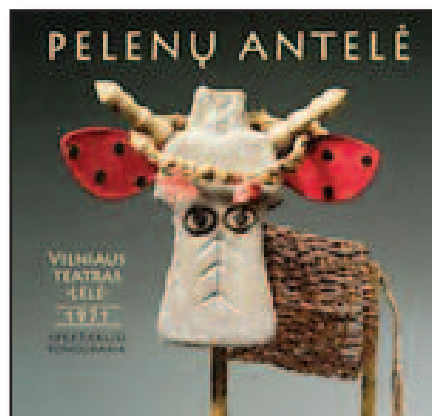

Vitalijus Mazūras

kęs nuo viso teatro ir dailės meninio proceso. Čia dar vis vadovautasi natūralizmo estetikos principais: lėlės imitavo žmogų, teatras buvo paviršutiniškas, didaktiškas ir beskonis.

Tiesa, vaikai teatrą lankė nė neįtardami, jog scenoje vaizduojamas gyvenimas gali būti ir kitoks – ne iki galo suvokiamas, artimas jų pačių vaizduotės kūriniams. Teatras daug kalbėjo apie gerį ir blogį pasenusiais būdais, todėl neįstengė parodyti, jog pats grožio suvokimas kelia džiaugsmą ir kuria gerį.

Septintajame dešimtmetyje ir lėlių teatre pamazų prasideda vertybių perkainojimo laikotarpis: lėlininkai – o pirmasis iš jų Mazūras – kitais kriterijais ėmė vertinti režisieriaus, dailininko, aktoriaus ir net dramaturgo kūrybą, kitaip suvokti visų spektaklio elementų proporcijas ir santykius. Atsiranda poreikis ir būtinybė statyti apibendrintus, metaforiškus spektaklius savitomis lėlių teatro priemonėmis, sąlygiškai perteikiant gyvenimo reiškinius. Prisiminta ir tai, kad lėlių teatras – ne vien vaikų teatras. Dabar scenografas naujai komponuoja scenos erdvę, kuria stilistinius scenovaizdžio dėsnius atitinkantį personažą, didžiulį vaidmenį skiria spalvos ir šviesos partitūrai.

Spektaklio „Pelenų antelė“ plakatas, 1971

Vilniaus „Lėlės“ teatras Arklių gatvėje

Atkelta iš 4 psl.

kako keliolikos lazdų, ant kurių sukosi gėlių vainikėliai, šiaudinės skrybėlės ir plaikstėsi kaspiniai.

Pabaltijo lėlininkų festivalyje Rygoje „Eglė žalčių karalienė“ sukėlė furorą – ilgai netilo ovacijos, visi bučiavosi, sveikino vieni kitus! Po šio įvykio Vitalijus Mazūras grįžta į „Lėlę“, o 1971 metais paskiriamas šio teatro meno vadovu. (Mat dvejus metus sėkmingai pradėjęs dirbti „Lėlėje“ butaforo etatu, 1967 metų pabaigoje Mazūras buvo pakviestas į Kauno lėlių teatrą, su režisieriumi S. Ratkevičiumi pastatė „Eglę žalčių karalienę“ ir „Zuikių mokyklą“, abu Pabaltijo lėlininkų festivalyje premijuotus spektaklius. Po to šiame, nuo 1966 metų kas dveji metai rengiamame, festivalyje Mazūras buvo premijuojamas kiekvieną kartą.)

1971 m. Mazūras drauge su režisiere Laima Lankauskaite stato Marcelijaus Martinaičio „Pelenų antelę“ (liaudies pasakos „Sigutė“ motyvais), kur atgaivinamas ištisas mitologinis pasaulis: varnas – karų ir viso pikto pranašas, šarka – piktoji raganos dvasia, blogi ikūnijančios bjaurios raganos dukros. Kova tarp gėrio ir blogio, anot Martinaičio, vyksta trijuose skirtinguose pasauliuose, kurie scenoje tai susitinka, tai išsiskiria, tai mirtinai susiremia. Pirmasis, didžiausias ir arčiausiai esantis – piktojų gaivalų pasaulis. Antrasis – Sigutės pasaulis. Jame šviesu ir erdvu, nes žmonės, augalus ir gyvulius globoja geroji saulė. Ir trečiasis – sąlygiškas ar tik nujaučiamas kitų žmonių pasaulis, kuriame palaidota motulė, kur medžioja brolelis, vyksta karai. Išėję iš savojo pasaulio, žmonės keičiasi: Ragana Sigutės pasaulyje apsimeta tikrąja motina, Sigutė Raganos namuose sudeginama ir pavirsta anteile, gerąja nukriaustųjų dvasia.

Mazūras bene pirmą kartą derina scenoje lėlę ir kaukę. „Pelenų antelėje“ Raganų kaukės panašios į Užgavėnių kaukes. Jų didelės apvalios galvos, murtiniai veidai, išsidraikę pakulų plaukai ir užkeikimui pravertos burnos su styrančiais alaviniais dantimis. Pamotė turi dvi kaukes (piktoji dvasia visuomet yra permaininga, apsimetinėjanti ir turi du veidus). Viena – tamsi, bjauri jau minėta, kita – tarsi meili, panaši į nakties karalystės valdovo Mėnulio veidą, ji baltai sidabrinė.

Visi trys pasauliai dailininko realizuoti scenoje. Virš širmos (dar yra širma, kurios dailininkas greitai atsisakys, nes jau ir šiame spektaklyje Raganos veikia priekyje), raižytame mediniame rėme užfiksuotas universalus tautosakinis vaizdas: mėlyno dangaus, kuriame šviečia saulė, fone – žalias kalnelis, o ant

kalnelio – maža mergelė Sigutė, raudanti savo Motinėlės. Avanscenos kairėje – tamsus ir ekspresyvus raganų pasaulis; Brolelis ir Motinėlė – statiškos figūros (Motinėlė – tapyta, nes jos kaip ir nebėra, o Brolelis – raitelis suaugęs su obuolmušiu žirgu, pasukęs į publiką plokščią veidą), nes jų funkcija spektaklyje ribota, simboliška. Harmoningame Sigutės pasaulyje ritmas lėtas, judesys santūrus. Lėlės tarsi įplaukia į mizansceną ir iš jos išplaukia. Šiame pasaulyje viskas turi aiškia savo vietą ir spalvą: karvutė ir kalaitė – prie Sigutės, Motinėlė – kapelyje, Brolelis – ant žirgo ir t. t., todėl Ragana, pasivertusi motinėle, su baltaveidės delčios veidu natūraliame Sigutės pasaulyje atrodo svetimkūnis, o suplėštos Raganos smegenys finale virsta sniegu, apden-gusiu žemę.

Sigito Gedos „Pasakoje apie stebuklingą berniuką“ (poema „Baltas Niekas“), pastatytoje 1974 m., mus supančio pasaulio grožis ir išmintis ikūnyta Baltajame Nieke, Rugiagėlių pėde – mažo berniuko paveiksle. Tas nesugaujamas Niekas – mūmyse esančio ir kartu nepasiekiamo, dieviškojo grožio paveikslas. Jis yra pasėtas gamtoje, žmonių santykiuose, daiktuose, jis kūrybingas, jis gali tapti viskuo, kaip ir dieviškasis buvimas ar grožis.

Pjesėje siužeto kaip ir nėra. Tai savotiški poetiniai etiudai, parašyti betarpiška kalba, primenantčia žaidžiančio, improvizuojančio vaiko kalbą. Žiūrovų neišgąsdins tai, kad liūtas ir meška ganosi pievoje su mūsų karvutėmis ir avelėmis, kad asilėlis išbėgo iš 153-iojo elementoriaus puslapio, kad Niekelio namuose „stalo ausys iš lėlių, o akelės pinavijų“, kad Niekelis – visagalis, žino žolių nuovirą priešams nugalėti...

Pasitelkęs Bronių Kutavičių, turintį absoliučią teatrinę klausą, Mazūras šį spektaklį režisavo savarankiškai. Autoriaus žodis, skaidri, nesudėtingos formos muzika (panaudojant vaiko dainavimą) ir scenografija čia susiliejo į dieviškos harmonijos akordą. Jis kūrė rafinuotą, bet drauge ir labai paprastą reginį. Dideli medinių rąstų vartai, atverti į scenos gilumą, atrodė, svetingai kvietė mus sutelkti dėmesį prie širmos, prie to pasaulio, kuriame gyvena Baltasis Niekelis. Juodas, siuvinėtomis žvaigždėmis nubarstytas audeklas atstoją „dangaus skliautą“, o ant medinės tvorelės keičiami, gėlėmis išsiuvinėti kilimėliai buvo lyg širma.

Taigi scenos erdvė horizontaliai padalyta į dvi dalis: apatinėje, „žemiškoje“ vaidina dvi į vaidilutes panašios aktorės („gyvas planas“) su ilgakojais ir žirkles ar smuikelius panašiais mediniais žiogeliais, geriausiais Niekio draugais. Čia įvažiuoja vežimas su Broliais, rudens žemelę ariantais, suradusiais Avinėlių užriestais rageliais, čia pastatomas mažas, panašus į raižytą ir išpieštą koplytstulpį, namelis Niekeliui, grožio ir gėrio nešėjui. Viršuje – naivus, romantiškas pasaulis, kuriame tarsi vėjelio nešiojamas sklendo Niekas, savo mįslingas dai-

V. Mazūro mechaninė lėlė

V. Mazūro lėlės ir kaukės

neles dainuodamas; ten dygsniuotu judesiu staipstosi juodame skliaute baltutėlis gandras, ten ir Jūrų asilėlis netyčia sutripta Niekelio laišką Močiutei... Niekelio lėlė apvilktą skaisčiai raudonu nasturtos žiedo formos rūbėliu (anot Gedos, iš šermukšnio uogelių, iš upelio kriauklelių, iš nasturtos žiedelių...), jos apvali balta galvelė su jautria ranka išdrožtais nežymiais skruostų ir akių įdubimais, kurie išryškėja tik lėlė apšvieta, su minkštomis baltomis plunksnelėmis vietoj plaukų.

Po šio spektaklio suprantai, kad Mazūrai net geriau, kai pjesės struktūra padrika, kai niekas nediktuoja jam sąlygų, bet yra tema, artima jo pasaulėjautai, skatinanti fantaziją, leidžianti įgyvendinti savąją meninę viziją. Šiaip ar taip, šis pastatymas bylojo stipriai išreikštą scenografo individualybę, o „Lėlės“ teatrą jis galutinai išskyrė iš kitų. Imta kalbėti apie šio teatro kryptį, prognozuota folklorinio teatro ateitis, kalbėta apie savitą, nacionalinį spektaklių braižą, apie Mazūro spektaklių universalumą. O svarbiausia, apie tai, kad „Lėlė“ – *ikūnytos dailininko plastinės vizijos teatras*. Visose kritikose buvo nemaža dalis tiesos.

Koks iš tiesų meistriškas turėjo būti aktorius, stodamas akistaton su žiūrovu, perėmęs dalį lėlės funkcijų ir praturtindamas veiksma savo emocijomis, mintimis, judesiu!.. Deja, aktorius rengimo klausimas „Lėlės“ teatre buvo tolydžio atidėliojamas. Nauja, Valstybinėje konservatorijoje parengta aktorių karta (Dalius Tamulevičiūtės kursas), neragavusi lėlininko profesijos, atėjo tik aštuntojo dešimtmečio pabaigoje. Pradžioje buvo nelengva, stigo sceninės patirties, įgūdžių.

V. Mazūras ir jo kūrybos tyrinėtoja teatrologė Audrona Girdzijauskaitė

Tęsinys kitame numeryje

„IŠMĖGINIMAI PADARĖ MANE STIPRIĄ“

GRAŽINA MARECKAITĖ

Po žvaigždėtu rudenišku dangumi, spaudos ignoruojama (ar tik nepastebėta), paskutinėmis rugsėjo dienomis Lietuvoje sužibo ryški ir kukli JAV kultūros veikėjos, 2010 m. Jono Basanavičiaus premijos laureatės, Marijos Remienės asmenybė.

M. Remienė, vadinama „JAV lietuvių kultūros ministre“, 27 d. Vilniaus paveikslų galerijoje ir 29 d. Maironio lietuvių literatūros muziejuje Kaune pristatė dokumentinę publicistikos knygą „JAV lietuvių kultūros keliuose“ (redaktorė Audronė Škiudaitė).

Šios 600 psl. knygos turinio, joje išdėstytų faktų beveik neįmanoma aprėpti, kaip neįmanoma išvardinti per šešis gyvenimo dešimtmečius M. Remienės nuveiktų darbų, visų jos pareigų ir pareigybių, nupasakoti jos įnašą į lietuvių kultūros gyvavimą anapus, o vėliau ir šiaurės Atlanto.

Tuos darbus ir autorės gyvenimo vingius mėgino atsekti, išvardinti, apibendrinti ar bent klasifikuoti knygos sutiktuose dalyvavę kalbėtojai: Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys, Užsienio reikalų ministerijos užsienio departamento direktorius Arvydas Daunoravičius, Kultūros ministerijos regionų skyriaus vedėja, J. Basanavičiaus premijos laureatė Irena Seliukaitė, Maironio lietuvių literatūros muziejaus išeivijos skyriaus vedėja Virginija Paplauskienė, Dailės muziejaus ryšių su užsieniu koordinatore Julija Mušinskienė, taip pat šių eilučių autorė.

Susumuoti ar bent apžvelgti visas M. Remienės globojamas kultūros sritis labai sudėtinga: įvairialypę, plačiai nusidriekusi, giliai įsiskverbusi, visomis kryptimis išsišakojusią M. Remienės veiklą, pasitelkus pačios autorės mintis, atsivėrimus, nušvitimus, galima apmąstyti nebent filosofiskai. Apie save autorė rašo:

„Išmėginimai padarė mane stiprią. Nelaimės padarė mane žmogumi. Nepasisekimai padarė mane kuklią. Pasisekimai – spinduliuojančią“.

Pagal profesiją būdama toli nuo meno, tačiau mylėdama savo tautą ir lietuvių kultūrą, nuoširdžiai gerbdama kūrybą ir kūrėjus, M. Remienė kaip finansininkė turėjo galimybę tarnauti Lietuvai ypatingai sunkioje ir „apleistoje“ sferoje – kultūros vadybos srityje. Neretai pradėjusi darbą visiškoje tuštumoje, lygioje vietoje, be pinigų ir be talkininkų, ji sugebėjo per trumpą laiką suburti žmones, „sukelti“ lėšas, pasiekti užsibrėžtą tikslą, o tada kantriai ir nuosekliai dirbti bet kokiomis sąlygomis, bet kioje situacijoje... Surasti, sugalvoti, sufantazuoti, o svarbiausia – suorganizuoti ir įkūnyti savo idėjas realybėje – užduotis ne kiekvieno vyro pečiams... O Marija – tik trapi ir žavi moteris... Vadovaudama įvairiausių išeivijos organizacijų ir fondų taryboms, ji nesikrato atsakomybės. Autorė sako: „Vadovauti, stoti priešaky yra atsakinga (...) Daug lengviau likti eiline ir tik savo dalyvavimu remti ir prisidėti. Vadovauti reiškia tarnauti. Atsakomybė yra didelė, juo aukštesnės pareigos, tuo daugiau esi matomas ir kritikuojamas.“

Tarsi kalnų grandinė viena už kitos rikiuojasi Marijos Remienės siekių viršukalnės. Jaunystėje ji įsigijo pirmąjį savo paveikslą – Adomo Galdiko „Valtytės Mičigano ežere“ už penkiasdešimt dolerių išsimokėtinai, o vėliau didelę gyvenimo dalį paskyrė rūpesčiams dėl šio ir kitų lietuvių dailininkų palikimo dovanojimo Lietuvai.

Pro žanrinį margumą ir faktų sangrūdą knygoje ryškiai persiūviečia tai, kas autorei svarbu, ką ji liudija visu savo gyvenimu: tarnauti žmonėms, Lietuvai ir Dievui. Stovėdama ant krikščioniškos moralės pamatų, tikrovę ji stebi „atidžiai, skausmingai, oriai, įžvalgiai“, kaip teigia Vytautas Bal-

Iš kairės: Romualdas Budrys, Marija Remienė, prie mikrofono – Gražina Mareckaitė.

A. Žemaitytės ir G. Mareckaitės nuotraukos

Kalba Irena Seliukaitė

čiūnas. Pasak M. Remienės, jos moralės kodeksas – paveldėtas iš tėvų, priesakai atsinešti iš skautybės... Ar daugelis Lietuvos žmonių laikosi tokio moralės kodekso, ar daugelis Lietuvoje girdėję apie skautybę? Tik išeivija, kaip rašė R. Ozolas, „išsaugojo tą dvasios tipą, kuris Lietuvoje buvo intensyviai naikinamas“. (Ir jau gerokai sunaikintas). Ne veltui kadaise mano sutikta japonų mokslininkė – antropologė yra pastebėjusi, kad, jos manymu, pokario lietuvių emigracija užsienyje ir lietuviai, išgyvenę sovietmetį sovietijoje, tai tarsi dvi skirtingos tautos. Visas Marijos Remienės gyvenimas ir veikla – pastangos tas „dvi

tautas“ suvienyti...

Jeigu ligi Lietuvos nepriklausomybės atgavimo jai, kaip ir visiems pabėgėliams, labiausiai rūpėjo žiūrėti išlaikyti lietuviybę svetimame krašte (spauda, parapijų darbas, švietimas, tautiniai sambūriai, parodos, lietuvių radijo laidos „Margutis“, teatras ir t. t.), tai po 1990 m. atsirado nauji uždaviniai ir rūpesčiai – padėti nuvargusiai Tėvynei, bundančiai iš slogaus sapno. Šiame entuziazmo proveržyje buvo nuveikta tiek, kiek karščiausiais jaunystės metais. Neužmirštas buvo „vajas“ rinkti lėšas vegetuojančiai Lietuvos ambasadai Vašingtone, kai atsikuriant nepriklausomai Lietuvai netikėtai atgijo ambasados funkcijos, suintensyvėjo jos veikla, nors jokių pinigų tai veiklai plėtoti nebuvo. Marijos Remienės mestas šūkis – „100 tūkstančių dolerių Lietuvos ambasadai!“, kad ambasadorius Stasys Lozoraitis galėtų vykdyti savo funkcijas, darbščių ir atsidavusių lietuvių ir nelietuvių pagalba buvo realizuotas per vieną mėnesį.

Išskviesti į viešąją meno kolektyvai iš Lietuvos sėmėsi kitokios gyvenimo patirties tarp Amerikos brolių, o JAV lietuviai džiaugėsi, kad mato profesionalų meną, brendusį gimtojoje Lietuvos žemėje. Buvo suteikta proga atvykti į Ameriką išlikusiems gyviems Lietuvos partizanams. Ne vienas knygos puslapis apie tai pasakoja. Knyga kupina faktų, įvykių, sunkių ir prieštaringų situacijų, autorės svajonių ir nusivylimų. Tik nėra nevilties ir skundų dėl asmeninių dalykų. Viskas tarnauja Lietuvos kultūros idėjai. Šiuo metu tai „Draugo“, šio unikalaus laikraščio, atlaikiusio ištisą istorijos tarpsnį – šimtą metų – išlaikymas. Lietuviams, taip ilgai kentėjusiems spaudos ir visokių kitokių draudimų, šis laikraštis yra neįkainojamas turtas, jų istorijos liudininkas ir palydovas. Ar jie tai supras? Ar laikraštis bus išsaugotas?

Susirinkusiųjų į knygos pristatymą laukė siurprizas: salėje stovėjo Maironio literatūros muziejui dovanojamas dailininko Jono Šileikio 1924 m. nutapytas Maironio portretas. Dar dvi šio paveikslų kopijos, atliktos Lietuvos dailės muziejuje, buvo padovanotos Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui

Iš „Draugo“ redakcijos buvo atvežtas Jono Šileikio tapytas Maironio portretas

bei Lietuvos rašytojų sąjungai.

Vakaro metu koncertavo pianistas Aidas Puodžiukas. Knygos sutiktuose dalyvavo Kaišiadorių vyskupas Juozas Matulaitis, Marijos Remienės gimtojo krašto Musninkų bažnyčios klebonas ir gražus būrys Musninkų moksleivių, besizvalgančių į puošnų Vilniaus paveikslų galerijos – Chodkevičių rūmų – interjerą. Moksleivius atlydėjęs mokyklos direktorius pasakė svarbų dalyką: šie jaunuoliai savo globėjos ir mecenatės dėka jau dabar yra iškilę virš „vidutinės sąmonės“, vyraujančios Lietuvos švietime, kai žlugo (ar buvo sužlugdyta) „tautinės mokyklos“ koncepcija. Šie moksleiviai žino ir supranta apie gyvenimą daugiau, jiems atsivėrė kitokia, sudėtingesnė naujųjų laikų Lietuvos istorija, jie yra didesni savo šalies patriotai. Vakaro metu jaunieji Musninkų talentai parodė savo meninius pasiekimus. □

Marijos Remienės knygos „JAV lietuvių kultūros keliuose“ pristatymas rodomas spalio 9 d., sekmadienį, 21 valandą Lietuvos laiku (1 val. p. p. Čikagos laiku) per Lietuvos televizijos antrąją programą; taip pat internetu svetainėje www.lrt.lt.

Šiais metais sukako 50 metų, kai 1961 metų rugsėjo 11 dieną automobilio avarijoje Penssylvanijos valstijoje, grįždamas iš „Santaros-Šviesos“ federacijos suvažiavimo Tabor Farm, Michigane, žuvo lietuvių rašytojas, aktorius ir dramaturgas Antanas Škėma. Žuvo ir kartu su juo iš suvažiavimo važiavusieji – vienas iš aktyviausių „Santaros-Šviesos“ narių Jurgis Jaks-Tyris ir aštuoniolikametė Judita Audėnaitė.

Šis liūdnas įvykis buvo prisimintas šių metų 58-ajame „Santaros-Šviesos“ suvažiavime, vykusiame Pasaulio lietuvių centre, Lemont, IL. Penktadienio vakaro metu prisiminimais apie Juditą Audėnaitę dalijosi jos sesuo Daiva Banaitienė, Jaks-Tyrį prisiminė Algimantas Gureckas (jam negalėjus atvykti, jo prisiminimus perskaitė Aurelija Tamošiūnaitė), keletą ištraukų iš A. Škėmos kūrybos perskaitė Dalia Cidzikaitė.

Jūsų dėmesiui siūlome A. Gurecko prisiminimus ir A. Škėmos atsakymus į „Draugo“ klausimus, rašytojui sulaukus 40 metų.

Aristokratiškų manierų demokratas Jurgis Jaks-Tyris (1921–1961)

ALGIMANTAS GURECKAS

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, Vakarų sąjungininkai įsakė vokiečiams iš savo universitetus priimti tam tikrą skaičių pabėgėlių ar išvežtųjų, kurie nesutiko grįžti į sovietų okupuotus kraštus. Daugiausia tai buvome mes, pabėgėliai iš Baltijos kraštų – Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Po karo, kai mūsų ateitis buvo neaiški, tai buvo nuostabi dovana – proga įgyti universitetinį išsilavinimą, kuris bet kokiomis aplinkybėmis gyvenime – didelis turtas.

Vienas iš garsių Vokietijos universitetų buvo Eberhard Karls universitetas mažame Tübingeno mieste, kuris neturėjo jokios pramonės ir buvo karo beveik nepaliestas. Čia buvo išskirtinai geros sąlygos studentams ir profesoriams apsigyventi. Universitetas galėjo pasirinkti geriausius profesorius, todėl ir taip aukštas universiteto lygis po karo dar labiau pakilo. Į Tübingeną atvyko daug lietuvių studentų, pradedančių ar norinčių tęsti karo nutrauktas studijas. Atvyko latvių ir estų, bet jų buvo daug mažiau, negu lietuvių. Universitetas buvo prancūzų okupacinėje zonoje, ir prancūzai įsakė priimti iš Baltijos kraštų neribotą skaičių studentų. Nors universitete ir prieš karą studijuodavo daug užsienio studentų, bet lietuvių antplūdis nustebino. Universiteto rektorius pajuokavo, o gal pasiskundė: Tübingen wird bald eine litauische Universität bleiben (Tübingenas greit pavirs lietuvišku universitetu).

Prancūzų zonoje pabėgėlių aprūpinimas maistu buvo daug menkesnis negu amerikiečių, bet studentų valgykloje po skystų pietų gaudavom po skardinę vyno, tai visa valgykla užėmė nuo įkaitusių studentų šnekų ir juokų. Nors ir pusiau alkani, buvom puikios nuotaikos – buvom jauni, išlikom gyvi per baisų, didžiausią žmonių istorijoje karą ir ištrūkom iš sovietų nagų. Mūsų dėmesį greit patraukė kuriuo nors atžvilgiu ryškesni kolegos. Vienas iš tokių buvo ištisęs ir jau kiek pliktelėjęs Jurgis Jaks-Tyris. Kaip rodė jo pavardė, kilęs iš Lietuvos totorių. Tik buvo tokių totorių, kurie išliko musulmonais, o save laikė totoriais. O kai kurie atsisakė islamo ir tapo krikščionimis, lietuviais, ir tik jų nelietuviškos pavardės rodė jų kilmę. Toks buvo ir Jurgis Jaks-Tyris. Jo tėvas Jonas Jaks-Tyris prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvo aktyvus lietuvių ir socialdemokratų veikėjas Vilniuje.

Jurgis gimė 1921 metais Taškente, Uzbekistane, kur jo tėvas buvo caro valdžios ištremtas už aktyvų dalyvavimą 1905 metų revoliucijoje. Grįžęs į Lietuvą, apsigyveno Kėdainiuose, kur Jurgis baigė gimnaziją ir pradėjo studijas Prekybos institute Šiauliuose. Jurgis pirmosios sovietų okupacijos ir vėliau vokiečių okupacijos metais dalyvavo antisovietinėje ir antinacinėje lietuviško pogrindžio veikloje ir 1941 metų birželio sukilime prieš sovietus.

Jurgio elgesys ir manieros buvo kiek senamadiškos, greičiau būdingos mūsų tėvų kartai, turėjo lyg ir aristokratiškų bruožų. Greit jam prilipo pavardė „Grafas“. Grafas jis nebuvo, bet buvo kilęs iš senos Lietuvos totorių bajorų giminės. Jis pats apie savo kilmę nekalbėjo, turbūt neskyrė jai per daug reikšmės. Tik iš Bostono „Lietuvių enciklopedijos“ žinom, kad jo protėviams Vytautas Didysis pavedė pargabenti jam karūną. Deja, to uždavinio jiems neteko vykdyti. Kai lenkai sulaukė imperatoriaus Zigmanto Liuksemburgo įgaliotinius, juos sumušė ir atėmė Vytautui Didžiajam siunčiamus karūnavimo dokumentus, imperatorių karūnos siųsti nesiryžo.

Jurgis buvo vienas iš Akademinio jaunimo sambūrio „Šviesa“ steigėjų ir aktyvus šviesietis. Jis labai vertino „Šviesą“ kaip plačią lietuvių liberalų organizaciją. Vyresnės kartos lietuviai liberalai buvo susiskaldę į kelias skirtingas ir viena kitai priešiškas grupes. Tai labai sumažino jų įtaką. Jurgis rūpinosi, kad politinės partijos nesuskaldytų „Šviesos“, kuri apėmė ir jungė įvairių politinių krypčių liberalų jaunimą. Atvykęs į Ameriką, siekdamas jaunosios lietuvių liberalų kartos vienybės, Jurgis daug prisidėjo prie „Šviesos“ sambūrio susijungimo su Studentų „Santara“ ir „Santaros-Šviesos“ federaciją. Jis dalyvavo ir pirmoje Federacijos valdyboje.

Jurgis Tübingeno universitete studijavo ekonomiką ir studijas baigė kaip diplomuotas ekonomistas. Pradėdamas ekonomikos studijas, Jurgis buvo socialdemokratinį pažiūrų, tikriausiai atsineštų iš savo šeimos. Bet greit tų pažiūrų atsisakė, nes įsitikino, jog socialistinė santvarka veda į biurokratinį sąstingį, ji praranda lankstumą ir veržlumą, ji nepalanki atsirasti ir įsitvirtinti naujiems išradimams, naujoms idėjoms. Socializmas planuoja ūkinę veiklą, bet kai nėra laisvos rinkos, dingsta objektyvūs planavimo kriterijai ir planai nebeatspindi realių visuomenės reikmių. Tad Jurgis pasisakė už laisvąją rinką, jis savo pažiūras išdėstė „Šviesos“ žurnale (1949 m. Nr. 7), išsamiaame straipsnyje „Liberalinės ūkio politikos bruožai“. Jis nurodė, kad nekontroliuojama laisvojoje rinkoje viešpatuojanti konkurencija veda į kapitalo ir ekonominės jėgos koncentraciją ir darbininkų pavertimą beturčiais proletariais. „Kad konkurencija būtų teisinga, sąžininga ir neišvirstų į ribų nežinančią interesų kovą, yra būtina tvirta valdžia, stipri valstybė, kurios funkcijos yra neleisti, asmenis interesui iškreipus konkurencijos taisykles, pasipelninti kitų sąskaiton.“

O kas prižiūrės prižiūrėtojus? Pirmiausia tai biurokratijos demokratinė valdžios ir visuomenės kontrolė, bet anapus to: „laisvas (rinkos) ūkis reikalauja tvirtų moralinių, politinių bei institucinių rėmų, verslinės garbės pajutimo minimumo, tvirtos valstybės, protingos ‘rinkos policijos’, pergaltos ir ūkio struktūrą atitinkančios teisės, jei norima, kad ši ūkio sistema nebūtų nežabotų interesų priešingumų sunaikinta.“ Šie Jurgio pasisakymai rodo jį

buvus ekonomikos teoretiko Wilhelmo Röpkes sociologinio liberalizmo ir ekonominio humanizmo idėjų sekėju.

Daugeliui šviesiečių Jurgis buvo autoritetas visuomenės, ekonominės santvarkos klausimais, ir tik šviesiečių socialdemokratų pasipriešinimas Röpkes idėjoms neleido jų įrašyti į „Šviesos“ ideologines gaires.

Mums gali būt įdomu, kad nors Röpkes patarimai ir idėjos buvo karo sugriautos Vokietijos ekonominio atsigavimo teorinis pagrindas, bet jos liko svetimos Amerikai ir Didžiajai Britanijai, kurios iki šiol buvo įtikėjusios į nekontroliuojamą ir nevaržomą laisvąją rinką. Jos naiviai tikėjo, kad laisvosios rinkos „nematoma ranka“ ją kontroliuos. Tai buvo viena iš pagrindinių 2008 metų finansų krizės ir ekonominės depresijos priežasčių. Dar ir dabar Amerika neranda išeities iš savo skaudaus ekonominio nuosmukio.

Atsisakęs socializmo, Jurgis įstojo į Valstiečių liaudininkų partiją ir porą metų buvo partijos atstovu Vyriausiam Lietuvos išlaisvinimo komitete (VLIK'e) Vokietijoje.

Jurgis buvo spalvinga ir įdomi asmenybė. Jis mielai įsitraukdavo į diskusijas įvairiais jam įdomiais ir rūpimais klausimais. Diskutuodavo susirinkimuose, posėdžiuose, draugų rataliuose ar dviese su vienu ar kitu kolega. Jis buvo itin greitos orientacijos, mėgo paradoksus, turėjo sąmojo ir daug žinių, tad diskusijos su juo buvo įdomios ir naudingos, nes vertė savas nuomones atidžiau pergalvoti ir geriau pagrįsti, o gal ir pakeisti... Diskusijos jam buvo argumentų kova, kuriai jis vadovaudavo su sportininko fechtuotojo elegancija. Nemėgo jis jausmingų išsišokimų, besijaudinančių ar pykstančių oponentų. Taip nukrypusiose diskusijose ar ginčuose jis nedalyvavo ar iš jų pasitraukdavo.

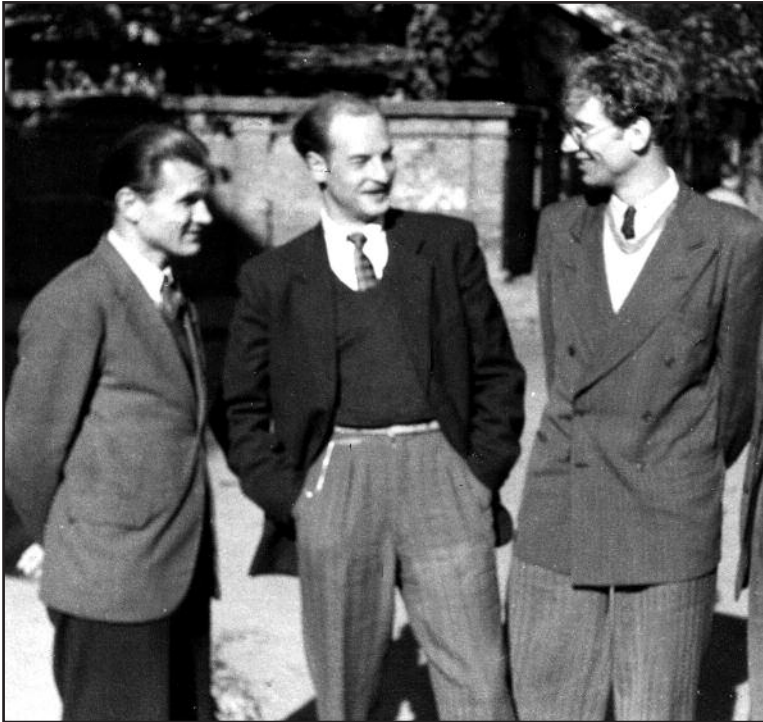
Jurgis mėgo diskutuoti su skirtingas nuomones turinčiais oponentais, nes ką gi daug diskutuoti su kolega, kuris su tavimi sutinka? Jis buvo kietas klerikalizmo kritikas ir diktatūrų priešininkas, bet jo artimiausias draugas Vaclovas Kuprys buvo ateitininkų, tada bent iš dalies klerikalinės organizacijos, veikėjas. Mano atveju – buvau ir esu daugeliu atžvilgių tautininkiškų pažiūrų. Tad kartais iki aušros ginčydavomės, ar 1926 m. gruodžio 17 dienos perversmas buvo pateisinamas ir reikalingas – ir likom geriausi draugai.

Buvo temų, kurių jis nelietė. Viena iš jų buvo tikėjimas ir religija. Jis buvo priešingas bažnyčių, pirmiausia Katalikų Bažnyčios Lietuvoje, užmačioms, kad ir netiesiogiai ir neviešai vadovauti valstybei ir visuomenei. Tai buvo laikai dar prieš Vatikano II visuotinę bažnyčios susirinkimą, kuris tų klerikalių pretenzijų atsisakė. Bet bažnyčia – ne tas pats, kas tikėjimas, o Jurgio pažiūrų į tikėjimą nežinojom. Kai jis žuvo, nežinojom, kaip jį laidoti. Skambinom į Kėdainius, į okupuotą Lietuvą jo motinai. Ji paprašė jį laidoti katalikiškai, taip ir padarėme.

„Santarai-Šviesai“ vėliau labai trūko tokių kaip Jurgis – aktyvių politikų ir visuomenininkų. Jos stiprybė buvo menininkai ir literatai, o jos politinis ir visuomeninis svoris gan greit visai sumenko. Gal daugiau tokių kaip Jurgis būtų „Santaraj-Šviesoj“ išlaikę geresnę pusiausvyrą tarp kūrybos ir visuomeninės veiklos.

Jurgis Jaks-Tyris

Vaclovas Kuprys, Jurgis Jaks-Tyris ir Algimantas Gureckas
Tübingeno mieste, 1947 m.

Atkelta iš 7 psl.

A. Škėmai – 40 metų

Rašytojui, dramaturgui, režisoriui Antanui Škėmai suėjo 40 m. amžiaus. Teatro, dramos reikalai pas mus prašomi didesnio dėmesio. Todėl, sukakties proga, kreipėmės į A. Škėmą, prašydami jo autografinių žinių ir pateikdami keletą klausimų. Gautąją medžiagą čia ir spausdiname.

Draugo Red.

Antanas Škėma

Esu gimęs du kartus. Oficiali gimimo data: 1911 m. lapkričio 29 d. Tikroji – 1910 m. lapkričio 29 d. Du kartus mane pagimdė mano tėvas, nutaręs ilgiau pasinaudoti vaikų priedu. Neturėjau metrikų, jie liko gimimo vietoje, Lenkijoje, Lodzės mieste, kur mano tėvas, rusų įsakytas, mokytojavo ir, tuo būdu, šią kuklią valdžios apgavystę legalizavo Kaišiadorių valsčiaus valdyba.

Pirmieji kūdikystės prisiminimai nėra per daug dramatiški. Karlsbado kurorte (ten mano motina gydė inkstus), vienas simpatingas austras davė man vyšnių, mes važiovome keltuvu į kažkokį apyaukštį kalną. Labai bijojau žmogaus kaukolės, kurią tėvas slėpė spintoje (jis buvo gamtininkas), ir retkarčiais rodydavo kaip diržo pakaitalą. Kiek vėliau, kas rytą, jis užvoždavo ant manęs šalto vandens kibirą ir valgydino rūgščiu pienu. Todėl nebijau slogų, turiu gerą virškinimą, ir mano dešinė koja nereaguoja į gydytojo taukšėjimus plaktuku.

Kiek dramatiškesnė mano vaikystė Rusijoje, į kurią pabėgome Pirmajam pasauliniam karui prasidėjus. Karo metu mane gąsdino baisiais filmais ir vaikų žaidimais Voronežo mieste. Prisimenu Stenką Raziną, kuris įmetė į vandenį gražią karalaitę, ir šviesiaplaukį berniuką, kuris reikalavo, kad išgerčiau stiklinaitę smėlio.

Revoliucijos metu gyvenome Ukrainoje. Vieną vakarą į mūsų butą įsiveržė girti raudonieji, vos nenušovė tėvo ir buvo nusiteikę išprievartauti motiną. Šią nemalonią mūsų šeimai situaciją pakreipė į gerąją pusę vienas latvis. Mano žaidimai tarpo revoliucijos paunksmėje. Mes, vaikai, sukdavome gatvėje ant žibintų pakartus baltųjų karininkus ir subtiliai keikėmės. Mes valgėme žmychą (saulėgrąžų sėmenų liekanos, iš kurių išspaudžiamas aliejus), supuvusius obuolius ir kitką. Mes vogėme bulves, ir vienas ūkininkas mirtinai užpliekė lazda vieną mano sėbrą.

Į Lietuvą mūsų šeima grįžo 1921 m. Netrukus man iškrito pusė dantų (gal nuo žmycho). Netrukus nustojau savo motinos. Ją mylėjau. Ji mokė mane kalbų ir vakarais pasakodavo keistas improvizacijas. Mano motina neišlaikė revoliucijos meto. Ji išėjo iš proto. Baigiau keturklasę Radvi-

liškyje ir „Aušros“ gimnaziją Kaune. Tik per išleidžiamuosius egzaminus išvengiau pataisos iš matematikos. Skaičiau Kantą, Šopenhauerį, Roboto-va, E. Wallace ir kt.

Baigęs gimnaziją, 1929 m. įstojau į medicinos fakultetą, nes nutariau būti praktiškas. Deja, iš medicinos teisnešiau meilę lavonams, kas ir šandien atsiliepia mano kūryboje. Tada pasukau teisės kryptimi. Negaudamas tarnybos (buvau ne patikimas), duoną bei teisę į pramogas užsidirbdavau abejotinai teisėtais būdais: lošiau kortomis, biliardu, ir žygiuodavau iškilmingose laidotuvėse šalia karsto, apsilikęs gedulingais rūbais su žibintu rankose. Už tai man mokėjo 5 litus ir netrukus įstojau į F. Sipavičiaus vedamą dramos studiją. 1936 m. buvau priimtas į Kauno Valstybinį Dramos Teatrą. Vaidinau vyrus su alebardomis, padėklais, jaunuoliškus senius, žiogus, kiškius ir kitokius faunos bei homo sapiens atstovus. 1938 m. vėžčiau Janiną Škėmienę. Jai esu dėkingas už visokeriopą paramą studijuoti teatro meną. 1940 m. išigijau dukterį Kristiną. Tais pačiais metais mano atlyginimas jau siekė 120 litų į mėnesį. Gerai, kad Kultūros Departamento dr. A. Juškos ir rež. R. Juknevičiaus pastangomis buvo įkurtas Vilniaus Valsstybinis Dramos Teatras. R. Juknevičius patikėjo man svarbesnius vaidmenis ir patarė lavintis režisūroje. Tuo pat Vilniaus teatrą užgriuvo pirmasis bolševikmetis. Šiaip taip laviravau tarp baimės ir nuovargio. Su aktorium J. Gustaičiu redagavau sieninį teatro laikraštį. Vieną dieną buvau išpėtas tūlos draugės Zinos dėl humoristinio laikraščio redagavimo. Iš jos tono supratau, kad bolševizmas – nejuokai. Išvežimų dieną vaidinau linksmą vaidmenį spektaklyje vaikams. Salėje buvo keli žiūrovai. Užkulisyje – mirtina tyla. Gatvėje stovėjo sunkvežimis, į kurį sugrūdo surištomis rankomis du puikius vyrus, teatro darbininkus. Šis momentas galutinai mane įtikino grotesko ir tragizmo paralelizmu. Tuo pat su žmona išvykau į A. Panemunę (pas mano tėvą, kurs globojo Kristiną), ir apie savaitę šaudžiau į besivalkiojančius apylinkėse bolševikus. Šaudžiau nevikriai, bet su pakankamu civiliokui entuziazmu.

Vokietmečiu, Vilniaus Teatre pastačiau Fodoro „Lopšinę“, Alanto „Buhalterijos klaidą“, „Vaidilos“ Teatre, Appelio „Gertrūdą“ ir suvaidinau eilę vaidmenų. 1943 m. mano pirmoji pjesė „Julijana“ buvo įtraukta į Vilniaus Teatro repertuarą, bet vo-

kiečių cenzūra jos nepraleido, apkaltindama formalizmu.

1944 m. kartu su šeima sėdėjau prie Kybartų akt. J. Palubinsko giminių globojamas ir laukiau – dievai žino ko. Ten pat man paaiškėjo, kad mano heroizmas ribotas. Vienas buvęs lietuviškos kariuomenės kapitonas pasiūlė man keliauti į Žemaitiją, pas besiorganizuojančius partizanus. Neišlaikiau šito žygio ir su šeima atsidūriau Vokietijoje. Todėl skeptiškai vertinu išeivijoje esančių kariškių skelbiamą heroizmą: jis nėra pirmos rūšies. Pirmaeiliai herojai žuvo ir žūsta Lietuvoje. Gal, dėl netinkamos kondicijos, treningo stokos ir reikalingumo svetur – pateisinama civilinių Lietuvos gyventojų išeivija. Bet, jie tebus antraeiliai herojai. Kartais, aš prisimenu mano kapitono riestanosį veidą. Jis įsidėjo į kišenės kelis sumuštinčius, užtaisytą pistoletą, dvi ropes, ramiai atsibučiavo su šeima, ir nužingsniavo pavojingais keliais, tarytum į manevrus.

Vokietijoje vargau ir slėpiausi nuo bombų, kaip ir daugelis. Atėjus amerikiečiams dirbau įvairiuose meniniuose sambūriuose (Augsburgo Dramos Teatras, Hanau „Atžalynas“, Meno ansamblis „Sietynas“, meno ansamblis „Dainava“, literarinis kabaretas „Klumpė“ ir kt.). 1947 m. leidykla Patria išleido mano novelių knygą *Nuodėguliai ir kibirkštys*, kurioje tilpo vienaveiksmė pjesė „Vieną vakarą“. 1948 m. žurnalas *Aidai* išspausdino dramatinę legendą „Živilė“. Mano literatūriniuose bandymuose didelį vaidmenį suvaidino poeto ir kritiko H. Radausko pastabos. Jos buvo žiaurios, bet teisingos.

Amerikoje bandau padėti Amerikai dirbdamas fabrikuose, kaip ir daugelis. Gerai, kad jaunystėje domėjausi sportu. Blogai, kad neišdėjau į galvą vieno žymaus Vilniaus aiškiaregio žodžių ir nesimokiau angliskai. Džiaugiuos, kad už nuspauštą pirštą fabrike man buvo išmokėta kompensacija. Išigijau radijo aparatą su F.M. bango mis, fonografą su mėgiamų kompozitorių kūrinių ir keletą vertingų meno leidinių. Atseit, pasaulyje tebegalioja pusiausvyros dėsnis. Mano amerikinė veikla kultūrinėje srityje žinoma iš laikraščių. □

DRAUGAS, Gruodžio 1, 1951, vol. XXXV No. 281
Škėma. Raštai. 3 tomas. Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas
(red. L. Mockūnas), Chicago, 1985.

Trys teatro vyrai: J. Blekaitis, H. Kačinskas ir A. Škėma. 1953 m. Vyt. Maželio nuotraukos iš „Draugo“ archyvo

Pokalbis su Romualdu Ozolu

Atkelta iš 2 psl.

las, šiandien mes savo literatūroje dar neturime. Ir neturime literatūros ta plačiąja prasme, kuri kalbėtų už lietuvių, norintį ir siekiantį sukurti Lietuvoje tą Paryžių arba Lietuvą, kuri Paryžiuje atrodytų verta to atėjimo.

– Ar sutiktumėte, kad į pasaulio žmoniją žiūrėtume kaip į gyvą organizmą, kurio ląstelės yra skirtingos, bet visos reikalingos? Sakykime, Japonijos salos pradingsta kur nors vandenyse. Tokiu atveju žmonija labai daug praranda, nes žmonijai yra svarbi kiekvienos ląstelės ne tik fizinė, bet ir dvasinė kultūra?

– Svarbus kiekvienos ląstelės ryšys su žeme. Japonams nereikia kitos vietos, jiems reikia tos drebančios salos su tuo visu savo drebėjimu, su visais viesulais. Japonas, išėjęs į Kamčiatką, į Sibi-

lą, tampa kitu japonu, kita japono mutacija. Lygiai taip pat ir lietuvis, išėjęs iš savo žemės gyventi kitur, tampa kitu lietuviu, nes yra įtakos, yra poveikis, yra sąveika, yra tam tikras mutavimas. Supraskime šituos dalykus ir tada labai gerai suprasi, ką reiškia kultūra kaip savo žemės įgyvendinimo perdirbinys. Tiktai tam tikros žemės vietos iššūkių priėmimas ir jų pergaminimas į žmogaus produktus ir duoda tą tautos savitumą. Šiuo požiūriu žmogaus ryšys su konkrečia žemės vieta yra kultūros ir kūrybiškumo ir jos gyvybiškumo laidas.

– Ačiū už nuoširdų pokalbį. Mums yra būtina suprasti, kokie tautos ir valstybės veiksmai yra patys kenksmingiausi, vykstant globalizacijai ir gresiant pavojui mažoms tautoms ir bendruomenėms išnykti. □